

TÜRKMEN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BAZI ORTAK FİİLLERDE YALANCI EŞDEĞERLİK

In Turkoman and Turkey Turkish, False Equivalenceness In Some Common Verbs

Seyitnazar ARNAZAROV*

Özet: *Makalede Türkmen ve Türkiye Türkçesinde işlek bir şekilde kullanılmakta olan, ancak ifade ettikleri manaların örtüşmemesi bakımından yalancı eşdeğerlik oluşturan bazı ortak fiiller incelenmektedir. Söz konusu yazı dillerinin ikisi için de ortak olan tapmak, yapmak, beğenmek, beklemek, irkilmek, saldırmak gibi fiillerin mana farklılıkları ortaya çıkarılmaktadır.*

Anahtar kelimeler: Türkmen ve Türkiye Türkçesi, ortak fiiller, yalancı eşdeğerlik.

Abstract: *In this article, some common verbs, being used commonly in Turkoman and Turkey Turkish but those which do not make up in bales meanings stating, are being investigated. The meaning differences of verbs, tapmak (to worship), yapmak (to do), beğenmek (to like), beklemek (to wait), irkilmek (to be startled), saldırmak (to assault) common for both above-mentioned writing languages, are revealed.*

Key words: Turkoman and Turkey Turkish, common verbs, false equivalenceness.

Son yıllarda Türkiye Türkçesi ve Türk Lehçeleri arasındaki yalancı eşdeğerlik oluşturan sözcükler üzerine birçok araştırma yapılmıştır (Resulov 1995: 916-924; Uğurlu 2004: 37-41; Kirişçiöğlü 2006: 21-35; Ersoy 2007: 60-68; Yıldırım 2005). Yalancı eşdeğerlik terimi, akraba dil ve lehçeler arasında aynı kaynaktan gelen ve ses bakımından aynen ya da benzer şekilde devam eden, anlam alanları bakımından ise tam olarak ya da hiç örtüşmeyen kelimeler için kullanılmaktadır (Uğurlu 2004: 37). Burada üzerinde durmak istediğimiz

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

konu, yakın akraba diller olan Türkmen ve Türkiye Türkçesinde bahsedilen nitelikteki ortak fiiller hakkındadır¹. O yüzden söz konusu yazı dillerinin ikisi için de ortak olan *tapmak*, *yapmak*, *beğenmek*, *beklemek*, *avunmak*, *eğlenmek*, *irkilmek*, *saldırmak*, *gısganmak/kıskanmak*, *gandırmak/kandırmak*, *oğşamak/okşamak dolandırmak*, *tarıp/tarif etmek* gibi fiillerin ifade ettiği manalarında tam olarak örtüşmeyen anlamları incelemeye çalışacağız. Bu fiillerin içinde ilk sıraya koyduğumuz Türkmen Türkçesinin *tapmak* fiili, Türkiye Türkçesindeki *bulmak* fiiliyle karşılanmaktadır. Hatta Türkiye Türkçesindeki *bulmaca* sözcüğü Türkmen Türkçesinde *tapmaça* şeklinde kullanılmaktadır. Veya tersine, Türkçe sözlüklerde birçok manası gösterilen *bulmak* fiili aynen Türkmen Türkçesindeki *tapmak* fiilinin ifade ettiği manaları anlatarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *tapmak* fiili ise Tanrıya inanmak, kulluk etmek (Tanrıya tapmak) ve mecazi olarak tutku ile sevmek, aşırı bağlılık göstermek gibi tamamıyla değişik manalara gelmektedir. Meselâ:

Tapan beğener, tanan - alar (Atasözü - TDS, s. 636). - *Bulan* sevinir, tanıyan - alır.

Connuk batır az yöräpdir, kân yöräpdir, iñ soñunda ayınıñ govagını *tapıpdır*(B.Kerbabayev. Saylanan Eserler, 1992,s.273). – Connuk Batır az yürümüş, çok yürümüş, en sonunda ayının kovuğunu *bulmuş*.

Mıralını *tapıp* getiriyärler (“Mıralı ve Soltansöyün”,1994,s.52). – Mıralı’yı *bulup* getirmişler.

Buların üstüne hem yokarkı *tapmaçalardaki* yalı dokuz otluçöp goşmalı („Mıdam tayyar“ gazetesı - TDS, s.636). – Bunların üzerine de yukarıdaki *bulmacalardaki* gibi dokuz kibrit eklemeli.

O devirde ateşe *tapanlar* çok idi (TS, s. 899).

Paraya *tapan* düzenlerde paranın gücü elbet büyük oluyor (H. Taner- TTS, s. 899).

Türkiye Türkçesinin Derleme Sözlüğünde birçok ağızlarda *tapmak* fiilinin *bulmak* manasında kullanıldığı gösterilmektedir (Derleme Sözlüğü 1993: 3828).

XVIII asır Türkmen klasik edebiyatının görkemli temsilcisi büyük şair Mahtumkulunun “Hezar Astana Sarı” adlı şiirinin bir bendi aşağıdaki mısralardan oluşmaktadır:

Hakdan rahmet sepiler,

Imaratlar yapılar,

Gitseñ Kâbe tapılar

Rumıstana sarı (Magtımğulı. Saylanan eserler,1983, C. II, s. 7)

1 Bu tür ortak fiillerin ifade ettiği manaları ve örneklerin birkaçı söz konusu yazı dillerine ait bazı sözlüklerden alınmıştır. Bu örneklerin alındığı kaynaklar kısaltma şeklinde verilmiştir. Kaynağı olmayan örnekler bize aittir.

Bu bendin 3-ncü mısrasını oluşturan “Gitseñ Kâbe tapılar” sözlerine şairin “Gitsen Kabe’ye tapılacağını” ifade etmek için kullanılmış olduğunu anlamak çok zordur. Çağdaş Türkmen okuyucusu sadece “Gitsen Kabe bulunar” olarak algılayacaktır. Ancak *tapmak* fiilinin Türkiye Türkçesindeki gibi manasını bilenler ve hem de Kabe kelimesinin de geçtiği için “Gitsen Kabe’ye tapılacağını” tercih edecektir. Bunun gibi ilginç bir durumda bu şiir bendinin 2. mısrasındaki *yapmak* fiilinin ifade ettiği manada ortaya çıkmaktadır. Burada *yapmak* fiili “Haktan rahmet sepiler, İmaretler yapılır”-denilerek aynen Türkiye Türkçesindeki; *yapmak* fiilinin manasında kullanıldığı hiçbir kuşku yaratmamaktadır. Elbette öyle kullanım bizi seyyar şair Mahtumkulu’nun Anadolu’ya da seyahat etmiş olduğu hakkındaki görüşe götürmektedir.

Türkiye Türkçesinde *yapmak* fiilinin yirmiden fazla manada geniş ve aktif kullanılmasına karşın, Türkmen Türkçesinde *yapmak* fiili kapamak, kapatmak, işlemlerini durdurmak, engellemek, yapıştırmak manasını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesindeki *yapmak* fiilinin anlattığı bütün manaları ise Türkmençedeki *etmek*, *durmak*, *salmak*, *döretmek*, *yasamak*, *öndürmek*, *meşgullanmak*, *amala aşırarak*, *emele getirmek* gibi birçok fiille ifade edilebilir.

Türkmen Türkçesinin *yapmak* fiiliyle belli derecede anlamdaş olarak kullanılmakta olan *beklemek* fiili de kapamak, kapatmak, kilitlemek, engel oluşturmak anlamındadır. Ancak Türkiye Türkçesinde de aktif olarak kullanılan *beklemek* fiili tamamıyla başka manadadır. Türkiye Türkçesindeki *beklemek* fiilinin anlamını Türkmençede *garaşmak* fiili karşılamaktadır. Bazı örnekler:

Her görevi ayırım gözetmeden aynı titizlikle *yapmak* başarının sırrıdır (Ç. Altan - TS, s.2390).

Resim *yapmak* – surat çekmek, ev *yapmak* – öy gürmek veya öy salmak vb.

Ol yüzüne *yapan* yorganının çetini bat bilen serpip, töveregine diñ saldı (“Garagum” dergisi - TDS, s.851). – O yüzüne *kapattığı* yorganının ucunu hızla fırlatıp etrafına dikkat kesildi.

Nanı tamdıra gızanda *yap* (Atasözü - TDS, s.851). – Ekmegi tandıra kızdığına *yapıştır* .

Mırat yerinden turup, eyvan taydakı gapını *yapdı* (B. Kerbabayev. İhlasa-Mırat- TDS, 851). – Murat yerinden kalkıp eyvan taraftaki kapıyı *kapattı*.

Maña gatı zerur bolan şol cayları salıp bermeseñiz, fermani *yapmak* gerek (B. Seytäkov. Moskvanıñ yalkımı - TDS, s.851). – Bana çok lazım olan o binaları kurmazsanız süt çiftliğinin çalışmasını *dardurmak* gerekiyor .

Yüzü-gözi gardan bir adamını zındana iteklediler-de, gapını daşından *beklediler* (M. İbrahimov. Ol gün gelir - TDS, s. 86). - Yüzü gözü kararmış bir kişini zındana itekleyerek kapıyı dış tarafından *kilitlediler*.

Ol bövsülen yeri *beklemek* mümkün dälidi (“Garagum” dergisi- TDS, s. 86). – O yarılan yeri *kapatmak* mümkün değıldi.

O gece Bengisu uyumadı. Ertesi sabah erkenden yoğun bakımın önünde *beklemeye* başladılar (Ahmet B. Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s.155). – Ol gice Bengisu uklamadı. Ertesi irden reanimasiyanıñ önünde *garaşmaga* başladılar.

On yıldır karanlıkta yaşayan Gök Börü bu günü *bekliyordu* (N.Atsız. Bozkurtların Ölümü, 1992, s.424). – On yıldır garañkılıkta yaşayan Gök Böri bu güne *garaşyardı*.

Arkadaki tramvaylar dizi olmuş, *bekliyorlardı* (H. Taner- TS, s. 257). – Arkadaki tramvaylar setir bolup *garaşyardılar* .

Eziz bir salım *garaşandan* soñ, olara sorag berdi (B. Kerbabayev. Aygıtlı adım- TDS, s. 257). – Aziz bir müddet *bekledikten* sonra, onlara sordu.

Begenmek fiili de, yukarıdakiler gibi, iki yazı dilinde de işlek olarak kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde *begenmek* fiili bir şeyden çok memnun olmayı, gönlü hoş olmayı, sevinç duymayı, sevinmeyi anlatmaktadır. Türkiye Türkçesinin *beğenmek* fiili ise bir şeyi iyi veya güzel bulmak, benzerleri arasından birini seçip ayırma ve onaylamak, kabul etmek, tasvip etmek manalarını ifade etmektedir. Meselâ:

Vepa serjantıñ şu sözüni eşiden vaktı, göyâ öz dogan- garındaşlarını gören yalı boldı, *begendi* (A. Govşudov. Mähri- Vepa- TDS, s.83). -Vepa çavuşun bu sözünü işittiği vakit sanki kendi akrabalarını görmüş gibi oldu, *sevindi* .

“Öñ akan yerinden akarmış arık” diylişi yalı, bu gadımı mekanda etrabıñ açılmağı diñe daşoguzlıları däl, eysem külli türkmeni *begendiriyär* (“Türkmen Dili” gazetesi, 9 Mayıs 2007, s.3). – “Önce aktığı yerden akarmış arık” denildiği gibi, bu kadim mekânda ilçenin açılması sadece Daşoguzluları değil, gerçi küllü Türkmeni *sevindiriyor*.

Kuvvetini *beğenen* Murat farkına varmadan gülümsediğini neden sonra fark etti (R. H. Karay - TS, s.255).

Kendini *beğenmek* İnsanın tabiatında, yaradılışında olan bir hastalıktır (Montaigne. Denemeler, 1992, s.29).

İki yazı dilinde de anlam bakımından *ogşamak/ okşamak* fiilinin mana farklılıkları vardır. Bu fiilin benzemek, andırmak manası iki yazı dili için de klasik edebiyattaki kullanımında aynı niteliktedir. Ancak söz konusu yazı dillerinde bugün ise asıl anlamında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Türkmen Türkçesinde sadece *öpmek* anlamında iken, Türkiye Türkçesinde ise elini birşeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak manasını ifade eder. Oysa Türkmen Türkçesinde bu manayı *sıpalamak* fiili karşılamaktadır. Türkmen Türkçesinin *ogşamak* fiilinin manası Türkiye Türkçesinde *öpmek* fiiliyle verilmektedir. *Öpmek* fiili Türkmen Türkçesinde klasik edebiyattaki gibi işlek değildir, yavaş yavaş yerini eskiden bu anlamda rastlanmayan *ogşamak* fiiline bırakmaktadır. Meselâ:

Ecesini *oğşap*, işe gidyardı (R. Seyidov. Bağtlılar- TDS, s.481). – Annesini *öpüp* işe gidiyordu.

Oğlunıñ yüzünden, mañlayından gayta-gayta *oğşadı* (A. Durdıyev. Saylanan eserler - TDS, s.481). – Oğlunun yüzünden, alnından tekrar tekrar *öptü*.

Bayındır önce yumuşak, sonra sertçe babasının yanağını *okşadı* (Ahmet B.Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s. 107).

Küçük esmer ellerinin biri yanagımın altında, öteki başımı *okşarken* sana bakıyorum (H. E. Adıvar – TS, s. 1674).

- Şeyle-de bolar, işşallah! Seni, Mele can, şu günki bayram hem yeñiş bilen gutlayan! – diyip *oğşadı* (B.Kerbabayev. Saylanan Eserler, 1992, s. 23- 24). - Öyle de olur, işallah! Seni Meleciğim, bu günkü bayram ve zafer ile kutluyorum! Diye *öptü*.

Onuñ sandıraklayan elleri Artıgıñ eginlerini, bütün geyimlerini *sıpaladı* (B. Kerbabayev. Aygıtlı ädim –TDS, s. 624). – Onun titreyen elleri Artıgın omuzlarını, bütün giysilerini *okşadı*.

Yukarıda Türkiye Türkçesindeki *yapmak* fiilinin karşılığı olarak Türkmen Türkçesindeki *yasamak* fiili de, Türkiye Türkçesinde de “yasamak” şeklinde mevcuttur ve yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Çünkü, Türkmen Türkçesinde *yasamak* fiili yapmak, imal etmek manasına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise sınırlı olarak kullanılan *yasamak* fiili kanun yapmak, yasa yapmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden Türkiye Türkçesinde kanun koyma, yasa koyma, teşri manasını taşıyan *yasama* ismi Türkmen Türkçesinde doğal olmayan, yapay manasını ifade ederek kullanılması şaşırtıcı değildir. Ancak Türkiye Türkçesinin tarihi kaynaklarında Yunus Emre’den başlayarak, yani XIII-XVIII yüzyıllarda *yasamak* fiilinin tertip, tanzim, tasmin etmek, kurmak, hazırlamak gibi manalarda kullanılarak Çağdaş Türkmencedeki *yasamak* fiilinin manasına yakın bir anlamı ifade ettiği Türk Dil Kurumu’nun Tarama Sözlüğü’nün VI cildinde gösterilmektedir (Tarama Sözlüğü 1996: 4365-4366). Meselâ:

Ol maşınıñ detallarını stanokda *yasadı* (“Pioner” dergisi – TDS, s. 857). – O arabanın parçalarını tezgahta *yaptı*.

Çagalar gardan adam *yasadılar*. – Çocuklar kardan adam *yaptılar*.

Ol gülende agzındaki *yasama* dişleri yalpıldap gitdi. – O güldüğünde ağzındaki *yapay(takma)* dişleri parıldadı.

Cümle âlemler üstüne hayr ü şerri sen *yasadın*.

Hışm u rahmet havaledir kendi aslına katmağa (Yunus Emre divanı, s. 48 – Tarama Sözlüğü, s. 4365).

Çavuşlar yemin ü yesar divan *yasayıp* kimi izzetleyip ve kimi urup... (Selimname, s. 30 – Tarama Sözlüğü, s. 4366).

Söz konusu yazı dillerinin ikisinde de işlek olan *beslemek* fiilinin anlam

alanlarında da yalancı eşdeğerlik söz konusudur.. Türkiye Türkçesinde sekiz, Türkmen Türkçesinde dört manada kullanılan *beslemek* fiilinin sadece bir duyguyu gönülde yaşatmak manasındaki kullanımı söz konusu yazı dillerinin ikisi için de ortaktır.. Türkiye Türkçesinde yiyecek ve içeceğini sağlamak, yedirmek, semirtmek, yetiştirmek, çoğaltmak gibi manaları, Türkmen Türkçesinde ise bezemek, süslemek, giyindirmek, hazır duruma getirmek, hazırlamak gibi manaları *beslemek* fiilinin söz konusu yazı dillerinde farklılık yaratmaktadır.. Mesela:

Meniñ özümiñün *besläp* goyan ulagım bar (B.. Kerbabayev.. Aygıtlı äadım – TDS, s. 90).. – Benim kendime ait,min *süslediğimyip* koyduğum bir aracım (binegim) var. (B.Kerbabayev.Azimli adım)

Ayna ümää *beslenip* gelipdi (B.. Kerbabayev.. Aygıtlı äadım – TDS, s. 90).. – Ayna kızların yardımlaşma eğlencesine *süslenip* gelmişti. (B.Kerbabayev. Azimli adım).

Yaragğları *besläp* duşman kastına,

Bedev atı eyerläaliñ destine (B.. Kerbabayev.. Aylar – TDS, s. 90)..-

- (Silahları *hazırlayıp* duşman kastına

BedevÇevik atı eyerleyelim çabucak.k (B.Kerbabayev. Aylar).

Besledik büyüttük danayı, tanımaz oldu anayı (Atasözü – TS, s. 274)..

Bir süre serumla *beslediler* Erboğa'yı. Sonra çorba ve sıcak yemeklerle (Ahmet B.Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s. 72).

Herkes kanarya, kedi, köpek *beslemez ya!* (H.. Taner – TS, s. 274)..

Porsuk Sakarya'yı *besler*. (TS, s. 274). Ateşi odunla *besle*. (TS, s. 274).

Türkiye Türkçesindeki *beslemek* fiilinin manasını Türkmen Türkçesinde *eklemek* fiili ifade etmektedir.. Ancak ilginç olan şey Türkiye Türkçesinde de aktif kullanımda olan *eklemek* fiilinin bu manadan tamamen farklı bir şekilde “ekleyerek tamamlamak, tamamlamak, ulamak, ilave etmek” anlamında kullanılmasıdır.. Türkiye Türkçesinin *eklemek* fiilinin anlamında Türkmen Türkçesinde *goşmak* fiili kullanılmaktadır.. Ama Türkiye Türkçesinin hızla adımlar atıp gitmeyi ifade eden *koşmak* fiili değil, diğer bir *şart koşmak*, *atları arabaya koşmak* dibi kullanılan Türkçenede de mevcut olan *koşmak* fiiliyle Türkmen Türkçesinin yukarıdaki eklemek manasındaki *goşmak* fiili bir mana farklılığını oluşturmaktadır.. Meselâ:

Ol öz maşgalasını hem doganımıñ üç çağalı dul ayalını *eklemäge* mecburdı (M.. İbrahimov.. Ol gün geler –TDS, s. 800).. – O kendi ailesini ve kardeşinin üç çocuklu dul karısını *beslemeye* mecburdu. (M.İbrahimov. O gün gelir).

Bahçeye doğru bir çıkma mutfak yaptırmış, bu koca balkonu *eklemiştir* (T.. Buğra –TS, s. 682)..

- Müsaadenizle size katılabilir miyim, dedi; bu genç adam da oğlum Bayındır Caner, diye *ekledi* (Ahmet B.Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s. 102).

- İçip köpçülüğün içine barmak gelişikli zat dal – diyip, sözüniñün üstüne *goşdı* (A.. Govşudov.. Määhri-Vepa –TDS, s. 184).. – İçki içip topluluga çıkmak yakışıklır biriyi şey değil – diye sözüne ün üzerine *ekledi* .(A. Govşudov. Mehri-Vefa).

Sarfıyat hususunda bir şart *koşmuyorlar* (R.. H.. Karay – TS, s. 1368)..

Arabacı atları *koşmuş*, tekerleklere su döküyordu. (TS, s. 583).

Dayısının yabısı bilen düyesini *goşup*,çığılı yerden keş çekip uğradı (B.. Kerbabayev.. Aygıtlı äadım –TDS, s. 184).. – Dayısının atı ile devesini *goşup*, nemli topraktan evlek çekmeyeip başladı. (B. Kerbabayev. Azimli adım).

Söz konusu yazı dillerinde birçok fiillerin çeşitli çatı eklerini kabul ederek kullanılmasıyla da yalancı eşdeğerlikler meydana gelmektedir.. Buna örnek olarak *avunmak, avundurmak, dolanmak, dolandırmak, dolaşmak, düşünmek, düşündürmek, gandırmak/kandırmak, gelişmek, yakışmak, saldırmak, sallanmak* gibi fiilleri göstermek mümkündür..

Türkmen Türkçesinde *avunmak* fiili güçlü bir vücut ağrısını duyma, *avutmak,avundurmak* fiilleri ise güçlü bir vücut ağrı hissettirmek, ağrıtmak anlamlarını ifade etmektedir.. Türkiye Türkçesinde ise *avunmak* fiili tam tersine acısını unutmak, teselli bulmak ve oyalanmak, yetinmek, *avundurmak* fiili ise oyalanmasını sağlamak ve acısını unutturmak, teselli etmek manalarına gelmektedir.. Meselâa:

Garagol çagğa yaralı barmagını oña- muña degğrip *avunsa-da* ağlamayardı.

- Yaramaz çocuk yaralı parmağını oraya buraya değdirip *ağrı duysa da* ağlamıyordu..

Onuñ zarın inññnildisi hemmeleriñ yüregğini *avundırdı* (TDS, s. 15). – Onun zari zari iniltisi herkesin yüregğini *sızlattı*.ağrıtıyordu.

Ol öz dilini dişläap *avutdı*. – O kendi dilini ısırıp *ağacıttı*..

Bir kaçış bu, bununla *avunmaktayım* (ATS, s. 100).

Camia kupa ile *avunsa* da mutlu değil (“Fanatik” gazetesi, 12 Mayıs 2006, s.9).Ne de olsa amcam, ya bir yabancıya varsa ne yapacaktık, diye *avunuyordu* (E. Bener).

Dertleri *avutan* akıl ve hikmettir (Montaigne. Denemeler, 1992, s. 33). ünyadan bezmiş bir hali var, hiçbir şeyle *avunamıyor* (Y. K. Karaosmanoğlu)

İnsanı sıkıntılı zamanlarda kitap kadar *avutan* bir şey yoktur. (TS, s. 166).

Çocuk annem diye tutturdu, güç *avundurduk*.

Karabaş iki gün süren bir hastalıktan ölünce, Kasım efendi perişan oldu. Hiçbir şey onu *avunduramaz* oldu (A.Nesin 1958, s. 77 – TETTL, s. 231).

Söz konusu yazı dillerinin ikisinde de *avğlamak* fiili bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmeyi ifade ederek aynı anlamda kullanılmaktadır.. Ancak bu fiilin çatı ekini almış *avlanmak* şekli, yazı dillerinde yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır.. *Avlanmak* fiili Türkiye Türkçesinde ava gitmek, ava çıkmak, av için dolaşmak manasını ifade ederken, Türkmen Türkçesinde bu fiil, av hayvanları için kullanılarak bu hayvanların av olarak yakalanmaktutulmak, av olarak ele geçirilmek manasını anlatmaktadır.. Meselâ:

Ben her yıl bu ormanda *avlanıyorum*. (TS, s. 165).

Geçen güzyz hem gışı bilen *avlanan* tilkileriñn, kövükleriñn derileri yatır (A.. Govşudov.. Povestler ve hekayalar – TDS, s. 14).. – Geçen güz ve de kış mevsiminde avcılar tarafından *av olarak* ı *ileyakalanan av olarak tutulan* tilkilerin, yabani kedilerin derileri yatmakta. (A. Govşudov. Uzun hikayeler ve hikayeler).

Söz konusu yazı dillerinde aktif kullanıma sahip olan *dolamak* fiilinden çeşitli çatı ekleriyle türemiş olan *dolanmak*, *dolandırmak*, *dolaşmak* fiilleri de kullanıldığı yazı dilinde ifade ettiği manaları boyunca yalancı eşdeğerlikleri oluşturmaktadır.. Aslında bu fiillerin iplik, tel gibi nesneleri bir şeyin üzerine döndürerek sarmak, bir şeyin çevresine sarılmak, dönmek, karışmak gibi manalarında benzerlikler vardır.. Ancak bunların kullanıldığı yazı dilindeki en aktif manası diğer yazı dilinde tamamıyla başka bir anlamı ifade etmektedir.. Meselâ, *dolanmak* fiili Türkiye Türkçe'sinde bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek veya gelişigüzel gezmek manalarını ifade etmektedir.. Türkmen Türkçesindeki *dolanmak* fiili ise sarmak, sarılmak, örtünmek ve yönünü değiştirerek bir tarafa dönmek, geri dönmek, geçip gitmek gibi manaları anlatmaktadır.. *Dolaşmak* fiili Türkiye Türkçesinde gezmek, gezinmek, yolu uzatmak, bir yeri belli bir amaçla gezmek, kan için akmak, söz için çok kimse tarafından söylenmek gibi manaları ifade ederken, Türkmen Türkçesindeki *dolaşmak* fiili bir şeyin çevresine sarılmak, kucaklamak, kucaklaşmak ve mecazi anlamda aldanmak manalarında kullanılmaktadır.. *Dolandırmak* fiili Türkiye Türkçesinde yaygın olarak birini aldatarak parasını veya malını elinden almak manasını anlatmaktadır.. Ayrıca Başka da *dolaşmak* işini yaptırmak, yani dolaştırmak anlamını ifade etmektedir.. Bu fiil Türkmen Türkçesinde ise 1) geri dönmesini, geri gelmesini sağlamak, döndürmek; ve 2) bir işe başkanlık etmek, idare etmek, yönetmek, geçindirmek manalarında kullanılmaktadır.. İşte *dolandırmak* fiilinin Türkiye Türkçesindeki aldatmak, kandırmak manası Türkmen Türkçesindeki idare etmek, yönetmek manasıyla belirgin bir şekilde yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır.. Bazı örnekler:

Dolağını *dolanıp* başladı (“Garagum” dergisi – TDS, s. 263 jurnalı).. – Sarma çorabını ayağına *sarmaya ıp* başladı. (“Karakum” dergisi).

Yorgana *dolan*an küçük Almazın gözleri yıldıydı (M. İbrahimov.. Ol gün gelir – TDS, s. 263).. – Yorgana *bürünen* küçük Almaz'ın gözleri parlıyordu. (M. İbrahimov. O gün gelir).

Muni eşidip, derrev *dolanıp* ıza,

Eşegimi münüp öye gaytdım (A.. Kekilov.. Saylanan eserler – TDS, s. 263).. -

- Bunu işterek, hemen *dönüp* geri,

Eşegimi binerek eve döndüm .(A. Kekilov. Seçilmiş eserler).

İlgadı, bat aldı, yerden yolındı,

Güne “salam” berip, sağa *dolandı* (“Garagum” dergisi – TDS, s. 263jurnalı).. -

- Koştu, hız aldı, yerden koptu,

Güneşe “selam” verip, sağa *döndü*. (“Karakum” dergisi).

Günler geçdi, aylar, yıllar *dolandı*,

Fabrikde berkişdi, ösdi Annagül (R.. Aliyev.. Kommunizm yolunda – TDS, s. 263).. -

- Günler geçti, aylar, yıllar *geçip gitti*,

Fabrikada olgusağlamlaşdı, gelişti Annagül. (R. Aliyev. Komünizm yolunda).

Kocasının kolu beline bir kobra gibi *dolanmış*, ince kaburgalarını birbirine geçirecek gibi sıkıyordu (H.. E.. Adı var – TS, s. 618)..

Arkadan *dolanıp* uzaktan gözetleyecekti çeşmeyi (Ç. Atlan).

Sene hep kendi izleri üstünde *dolanır*Kızlarının, *gelinlerinin evleri arasında doluyor*, *hep evini, komşularını arıyordu* (N. Cumalı). (Montaigne. Denemeler, 1992, s. 69).

Tatyana boynuna *dolaşyar* golları,

Göya dırmaşan dek renbe-ren güller (“Garagum” dergisi – TDS, s. 263jurnalı).. -

- Tatyana'nın boynuna *sarıyor* elleri,

Sanki sarmaşmış gibi renk renk güller. (“Karakum” dergisi).

Ahır zalim baylarıñın,

Dolaşdıñ sen duzagna (A.. Kekilov.. Saylananeçilmiş eserler – TDS, s. 263).. -

- Sonunda zalim zenginlerin

Düştüñ sen tuzağına.

O gün Bilbays kalesinin her tarafını *dolaştılar* (Ahmet B. Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s.120).Belki otuz defa, belki kırk defa, otelin

merdivenlerini inip çıkıyor, her yeri dolaşüyor (M. Ş. Esenal).

Bu yoldan giderseniz çok dolaşırsınız. Bu yol çok dolaşır. Dolaş da arka kapıdan gel. Damarlarında aynı kan dolaşıyor. Saçları taranmamaktan dolaşmış.

O zaman herkesin dilinde *dolaşmaya* başlayan mühim bir iş varmış (A.. Ş.. Hisar – TS, s. 619)..

Acı habar onu ızına *dolandırdı* – Acı haber onu geri *döndürdü*.. Dövleti *dolandırmak* aınsat iş daldır.. – Devleti *yönetmek* kolay bir iş değildir.

Maşgalanıñ bu ağgır yagdayı Kırılovı işlemäge ve maşgalasınıñ güzeranı *dolandırmaga* mecbur edyar (“Edebiyat” – TDS, s. 263).. – Ailenin bu ağır durumu Kırılov’u çalışmaya ve ailesinin geçimini *sağlamaya* mecbur ediyor. (“Edebiyat”).

Çocuğu şöyle bir *dolandır*. (TTS, s. 265).

Falan satıcı paranızı *dolandırır*, göndermeyelim (R.. N.. Güntekin – TS, s. 618)..

Yiğit olan lâfi *dolandırmadan* söylemeliydi. Kalleş, lâfi istediği kadar *dolandırabilirdi*. (Ahmet B. Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s. 86). Bin liramı *dolandırdı*.

Kitabı vereceğim diye zavallıyı kapısında *dolandırıp* duruyor. (BTS, s. 273).

Türkmen ve Türkiye Türkçesinin ortak fiillerinin ikinci grubunu oluşturan fiillerin en işleklerinden birisi olan *düşmek* fiilinden çatı eklerinin yardımıyla türemiş olan *düşünmek* ve *düşündürmek/düşündürmek* fiili de ifade ettiği manalarıyla yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır.. Türkmen Türkçesinde *düşünmek* fiili 1) anlamak; ve 2) yıkanmak manalarını ifade ederken, Türkiye Türkçesinde düşünce üretmek, aklından geçirmek, akıl etmek, farz etmek, tasarlamak anlamlarını belirtmektedir.. Türkmen Türkçesinde ise bu manaları *oylanmak, pikirlenmek* fiilleri bildirmektedir.. Türkmen Türkçesindeki *düşündürmek* fiili 1) anlatmak, açıklamak; ve 2) yıkamak anlamlarını taşıyorsa, bu fiil Türkiye Türkçesinde sebep olmak, tasalandırmak, akla getirmek, hatırlatmak manalarını ifade etmektedir.. Bu fiilin Türkiye Türkçesindeki ifade ettiği manaları Türkmen Türkçesinde *oylandırmak, pikirlendirmek, gaygılandırmak, yatlatmak* gibi fiillerle verilmektedir.. Meselâa:

Pökgi Valanıñ soñkı sözüne hiç kim *düşünmedi* (B.. Kerbabayev.. Aygıtlı äadam – TDS, s.282).. – Pökgikü Vala’nın son sözünü kimse *anlamadı*. (B. Kerbabayev. Azimli adım).

Gep-gıbatdan özge pişanı başarmayan vezirsumaklar nire, beyle aylavlı sözlere *düşünmek* nire! (“Mıralı ve Soltansöyün”, 1994, s.52). - Lâf giybetten başka işi başaramayan dangalak vezirler nere, böyle imalı sözleri *anlamak* nere!Dayhan hiçbir zat *düşünmeyar*- diyen öy gövüne gelmesin (M. İbrahimov.

Ol gün geler). – Çiftçi hiçbir şey *anlamıyor* – denilen fikir senin aklına gelmesin (M.İbrahimov. O gün gelir).

Ol suva *düşündü*, akça boldı (“Garagum” dergisi – TDS, s.282jurnalı).. – O *yıkandı*, temizce oldu. (“Karakum” dergisi).

Kız odadan çıkıp gitse rahat rahat *düşünecek*, bir karar verecekti (R.. H.. Karay –TS, s.661)..

Ben seni damarlarındaki kanda seyahat ederken *düşünüyorum* (Ahmet B. Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s.69).Ezberi *düşünmekten*, söylediklerimizin anlamını *düşünmezdik* (Ç. Atlan).

Bu iş için ben bir çare *düşündüm*.

Bu kadar *düşünme*, elbette bir çare bulunur. (TS, s. 661) .

Durmadan geziyorsun, biraz da derslerini *düşün*. (TS, s. 661).

Soltansöyün patışa “eyle-beyle” diyip, olara *düşündürcek* boldı (“Mıralı ve Soltansöyün”, 1994, s.19). – Soltansöyün padişah “öyle böyle” diyerek onlara *açıklamak* istedi.Komandır bir naçe günlap şu kazarmada bolmalıdıgını *düşündürdi* (A. Durdiyev. Saylanan eserler). – Komutan birkaç gün bu kışlada olacaktığımızı *anlattı* (A. Durdiyev. Seçilmiş eserler).

- Ondan soñn biz bu düme yere maatâaç hem bolup durmarıs – diyip, Sâahet *düşündürdi* (A.. Govşudov.. Mâahri-Vepa – TDS, s. 281).. -

- Ondan sonra biz bu kiraçverimli toprağa muhtaç da olmayacağız – diye Sehet *açıkladı*. (A.Govşudov. Mehri-Vefa).

Çağganı ızıgiderli suva *düşündürmek* onuñn sagğlığı için peydalıdır. – Çocuğu sürekli *yıkamak* onun sıhhati için yararlıdır..

Yeryüzünde büyük işler görmeye layık bir millet olduğumuzu *düşündürcek*, on sekiz milyonu altmış milyona, seksen milyona çıkaracaktır (O.. S.. Orhon – TS, s.660)..

Yarıntki imtihan beni çok *düşündürüyor*: (BTS, s. 292).

İşinde başarılı olamayışı onu başka işlerde çalışmayı *düşündürttü*. (TTS, s. 282).

Türkmen Türkçesinde *ganmak* fiili genellikle su için kullanılarak susuzluk ihtiyacını gidermek, doyuncaya kadar içmek ve mecazi anlamda ayrıcabaşka da çok ihtiyaç duyulan bir şeyi istediği kadar yapmak, doymak manasına gelmektedir.. Türkiye Türkçesinde de *kanmak* fiilinin bir ihtiyacını, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak manasındaki kullanımına bolca rastlanmaktadır.. Ancak bu fiilin Türkiye Türkçesindeki 1) söylenen sözün, anlatılan konunun doğruluğuna inanmak; 2) tatlı sözlere aldanmak; 3) yetinmek, iktifa etmek gibi manaları Türkmen Türkçesinde yoktur.. Bu fiilin faktitiv çatı ekli türü olan *gandırmaq/kandırmaq* fiili de söz konusu yazı dillerinde yukarıdaki gibi mana farklılıklarını oluşturmaktadır..

Türkmen Türkçesinde *gandırmak* fiili genellikle birinin su içme isteğini karşılamak, susuzluğunu gidermek manasını ifade etmektedir.. Türkiye Türkçesinde de *kandırmak* fiilinin biraz buna benzer olan içme, yeme isteğini karşılamak manasında kullanımı vardır.. Ancak bu fiilin genel olarak 1) kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek ve 2) aldatmak manasındaki kullanımı daha işlektir.. İşte bu mananın aktifliği, Türkmen Türkçesinde bu mananın yokluğu yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır.. Meselâ:

Yer suvdan mazalı *ganıpdır*. – Toprak suyadan iyice *kanmış*..

- *Ganıpdır* ödyäan! – diyip, bedräani Altına uzatdı (A.. Durdiyev.. Saylanan eserler – TDS, s.141).. – *Kanmış* galiba! – diye kovayı Altın'a uzattı. (A. Durdiyev. Seçilmiş eserler).

Biçäare ene: - Oğlum gelse, didarından *gansam!* – diyyäardı – Zavallı ana: -Oğlum gelse, didarından *kansam!* – diyordu..

Çopan suvsan sürini suvdan *gandırdı*. – Çoban susamış sürüyü sudan *kandırdı*..

Täacirler oları arakdan *gandırip*, lüt edyään ekenler (SSSR Tarihi – TDS, s.141). – Tüccarlar onları içkiyeden *kandırip* sarhoş ediyorlarmış. (SSSR Tarihi).

Bu arkadaşları da ben *kandırdım* (S.. F.. Abasıyanık - TS, s.1186)..

Kızcağızı yaşadığı muhitteki sabikalılar *kandırarak* bir şebekeye sokmuş (R.. H.. Karay – TS, 1186)..

Söz konusu yazı dillerinde *salmak* fiili ifade ettiği manalarıyla aynen *düşmek* fiili gibi, ortak fiillerin 2-nci grubunda yer almaktadır.. Bu fiilin çatı ekini alan faktitif ekli *saldırmak* fiili Türkmen ve Türkiye Türkçesinde ifade ettiği anlam alanları açısından yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır.. *Saldırmak* fiili Türkmen Türkçesinde genellikle üç manada, yani 1) Bina vb.. yaptırmak, kurdurmak; 2) bir şeyi başka bir şeyin içine koydurmak, yerleştirmek; ve 3) birinin işe, okula ve vb.. yerlere girmesini sağlatmak, yerleştirmek anlamlarını belirterek kullanılmaktadır.. *Saldırmak* fiilinin Türkiye Türkçesinde anlattığı beş mananın hiç biri de yukarıdaki Türkmen Türkçesindeki manalara benzememektedir.. Tamamıyla yalancı eşdeğerlikler oluşturan bu beş mana sırasıyla şöyledir: 1) Bir kimseye veya bir şeye karşı saldırı yönetmek, hücum etmek; Türkmen Türkçesinde bu anlam *çozmak* ve *hücüm etmek* fiilleriyle ifade edilmektedir.. 2) Mecazi olarak yıkıcı ve sert eleştiriler yapmak; 3) bir şey veya kimse üzerine saldırı yapılmasına sebep olmak; 4) gemi, kalkmak için yelken açıp başını gideceği yola çevirmek; ve 5) kimyasal.. Etkisiyle eritmek.. Meselâ:

Annaguly yanvar ayına çenli könece öyleriniñ yerine iki sanı polli- – potoloklı govı cay *saldırdı* (A.. Durdiyev.. Saylanan Eeserler – TDS, s. 577).. - Annakulu ocak ayına kadar eski evlerinin yerine iki tane döşemeli tavanlı güzel bir ev *yaptırdı*. (A.Durdiyev. Seçilmiş eserler).

Ecem geyimleri sandığa *saldırdı* (TDS, s.577). – Annem giysileri sandığın içine *koydurdu*..

Ol puluñ güyci bilen oglunılğum universitete *saldırdı*. – O paranın gücü ile oğlunu üniversiteye *yerleştirdi*..

Bugün şu dakikada onlar hâalâa düşmana *saldırıyorlardı* (H.. C.. Yalçın – TS, s.1895)..

Aslan, tTerbiyecisine *saldırdı*. (TTS, s 803).

Saldırmak onun içgüdülerinden biridir ve yöntemi çekiçle felsefe yapmaktır. (TS, s. 1895).

Bu gazete birkaç gündür muhalif gazetelere *saldırıyor*. (TTS, s. 803).

Asitler metallere *saldırır*. (TTS, s.803).

Türkiye Türkçesindeki *saldırmak* fiilinin hücum etmek manasının işleklığı dilde *saldırma* (bir çeşit büyük bıçak), *saldırı*, *saldırıcı*, *saldırgan*, *saldırganlık* gibi sözlerin türemesine de yol açmıştır..

Söz konusu yazı dillerinin ikisinde de aktif kullanımda olan *sallamak* fiili ve onun çatı ekini almış *sallanmak* şekline genel olarak bakıldığında benzer kullanıma sahip gibi görünse de, bu fiillerin ifade ettiği manalarda yalancı eşdeğerlerin ortaya çıktığı görülmektedir.. Meselâa, *sallamak* fiilinin esas manası Türkiye Türkçesinde düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek (beşik *sallamak*, mendil *sallamak* vb..) ikense, Türkmen Türkçesinde ip vb.. şeylerin yardımıyla bir şeyi yukarıdan aşağıya doğru yavaşça bırakmak, indirmek (ayagğını suva *sallamak*, balkondan yüp bilen torba *sallamak*) manasını ifade etmekten ibarettir.. Bu fiilin Türkiye Türkçesinde mecazi olarak bir işi sürekli olarak başka bir zamana ertelemek, savsaklamak ve argo olarak vurmak, tokat atmak manalarını ifade eden kullanışlarına da rastlanmaktadır.. Meselâa:

Bağırın çoşgunlu yabınıñn gırasında oturıp, ayagımı içine *salladım* (“Tokmak” dergisi – TDS, s.577 jurnalı).. – Bağır’ın çoşkulu arkının kenarında oturarak ayağımı içine *indirdim*. (“Tokmak” dergisi).

Men yokardan torba *salların* (“Mıralı” – TDS, s. 577).. – Ben yukarıdan torba *indiririm*. (“Mir Alı”).

Sen yine anahtarını çıkar, *salla*, eğlendir (H.. E.. Adıvar – TS, s. 1898)..

Ev sahibinin gözünü boyarım, kalan borcu bir müddet daha *sallarım* diyordu (S.. M.. Alus – TS, s. 1898)..

Sokaktan geçen bir adam, bunları ayırdı, ikisine birer tokat *salladı* (M. Ş.. Esendal – TS, s.1898)..

Belli derecede mana benzerlikleri varmış gibi gözükse de *sallanmak* fiili de söz konusu yazı dillerinde farklı anlamları ifade etmektedir. Türkmen Türkçesinde *sallanmak* fiili genellikle 1) yukarıdan aşağıya doğru düşmek, inmek, eğilmek; 2)

asılı şekilde durmak, asılmak; ve 3) yürüyürken uyumlu hareketlerle hafifçe bir yandan bir yana eğilmek manalarında kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesindeki *sallanmak* fiilinin yukarıdaki üçüncü manası Türkiye Türkçesinde *salınmak* fiiliyle verilmektedir. Türkiye Türkçesindeki *sallanmak* fiili ise 1) bağlı bulunduğu yerde gevşek duruma gelip yerinden oynamak, kıvıldamak: (Dişi *sallanıyor*. Masa *sallanıyor*); 2) Belli bir yere bağlı kalarak iki tarafa aynı doğrultuda ve sürekli olarak gidip gelmek: (Lamba *sallanıyor*. Panjur *sallanıyor*); 3) Salıncak, hamak vb. de kendini sallamak: (salıncakta *sallanmak*); 4) Vaktini boş ve yararsız işlerle uğraşarak geçirmek, oyalanmak, savsaklamak; 5) Güçlü bir biçimde sarsılmak, titremek: (Depremde bütün şehir *sallandı*); 6) Mecazi olarak bir görevdeki kimse yerinden atılmak üzere olmak: (Koltuğu *sallanmak*) gibi manaları ifade etmektedir. Meselâ:

Erik miveleriniñ agramına şahaları aşak *sallanıpdır* (A.Govşudov. Eserler – TDS, s. 578). – Kayısı meyvelerinin ağırlığından dalları aşağı eğilmiş.

Çoğu gün aşak *sallanıpdı* (“Tokmak” dergisi – TDS, s. 578). – Sıcak güneş aşağı inmişti.

Onuñ bilinden *sallanyan* gapda altı oklı nagan bardı (B. Kerbabayev. Aygıtlı ädim – TDS, s.578). – Onun belinde *asılı* kapta altı atar tabanca vardı.

Gaz yörişli *sallanıp* baryan Aysoltan ol aydımı duymayardı (B. Kerbabayev. Aysoltan – TDS, s.578). – Kaz yürüyüşüyle *salınarak* giden Aysoltan o şarkıyı duymuyordu.

Küçüğün dişi *sallanıyordu* (TTS, s. 804).

Evin her tarafından örümcek ağları *sallanıyor* (ÖTS, s. 2428).

Boyuna *sallandığı* için elinden hiçbir iş çıkmıyor (TTS, s. 804).

Yere çivilenmiş koca masayı sarsarken oda bir salıncak gibi *sallanıyor*(S. F. Abasıyanık – TS, s. 1898).

Hükümet *sallanıyor* (ÖTS, s. 2428).

Bizim müdür *sallanıyor* (ATS, s. 830).

Çekmek fiili söz konusu yazı dillerinin ikisinde de çok anlamlı fiil olup çeşitli manaları ifade ederek kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun “Türkçe Sözlüğünde” *çekmek* fiilinin 44 manasının olduğu gösterilmektedir (Türkçe Sözlük 1998: 454-455). “Türkmen Dilinin Sözlüğünde” bu fiilin ifade ettiği 17 mananın yanı sıra birleşik fiil olarak kullanımı da incelenmektedir (Türkmen Diliniñ Sözlüğü 1962: 743-744). Bizi ilgilendiren *çekmek* fiilinin esas manalarının birisi olan Türkmen Türkçesindeki bir şeyin ağırlığını terazide ölçmek, tartmak manasını ifade etmesidir. Bu mana Türkiye Türkçesinde *tartmak* fiili ile ifade edilmektedir. İlginç olan şey Türkmen Türkçesinde aktif kullanımda olan *dartmak* fiili *çekmek* fiilinin esas manasında, yani bir şey tutup bir yöne doğru çekmeği ifade ederek kullanılmasıdır. İşte söz konusu yazı dillerinde *çekmek* ve *dartmak*/

tartmak fiillerinin bu gibi mana farklılıklar yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Meselâ:

Terezide onun yüregini *çekipdirler* (Gadımı dünya tarlı – TDS, s.743). – Terazide onun kalbini *tartmışlar*:

İkisi *dartar*, biri yortar (Bilmece: Cevabı Çift öküz ve saban). – İkisi *çeker*, biri koşar.

Hepsi iskemleleri *çekerek* masanın etrafında bir halka yapmaya hazırlanıyorlardı (R. N. Güntekin – TS, s. 454).

Eskiden alışveriş edilen yerlerde altını *tartan* özel bir terazi bulunurdu (Y. Z. Ortaç – TTS, s.901).

Türkmen Türkçesindeki *tovlamak* ve *tov bermek* fiilleri ile Türkiye Türkçesindeki *tavlamak* ve *tav vermek* fiilleri de yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Bu fiiller Türkmen Türkçesinde örmek, bükmek, burmak, çevirmek, döndürmek manalarını ifade ederek kullanılmaktadır. *Tov bermek* fiilinin “Sagada *tov bermek*”, yani “saati *kurmak*” gibi kullanımına da rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *tavlamak* ve *tav vermek* fiilleri ise işlenecek bir nesneye gereken ısıyı ve nemi sağlamak ve mecazi olarak kandırmak, dolandırmak manalarını anlatarak kullanılmaktadır. Meselâ:

Nabat bolsa ilin halılık yününü egrerdi ya-da yüpegini *tovlardı* (A. Govşudov. Povestler ve hekayalar – TDS, s.651). – Nabat ise başkalarının halı dokunacak yününü eğirdi veya ipeğini *burardı*.

Ol açarı gapınıñ deşigine sokup, saga *tovladı*. – O anahtarı kapının deliğine sokup sağa *çevirdi*.

Gözel inñesindeki sapagın ucuna *tov berdi* (A. Durdiyev. Saylanan Eserler – TDS, s. 651). – Güzel iğnesindeki ipin ucunu *burdu*.

Ol murtuna *tov bermegi* söyyardı. – O bıyığını *burmayı* seviyordu.

Demir *tavlamak* için yeniden ısıtabilirsiniz (“Fanatik” gazetesi, 2 Ocak 2004, s. 3).

Deri biraz *tavlansın* diye telaş içinde durur (S. F. Abasıyanık – TS, s.2155).

Hiçbir namuslu insan kendisine gönül vermiş bir kızdan, *tavladım* diye söz etmez (O. Kemal – TS, s.2155).

Ütülenecek çamaşırın, basılacak kağıdın *tavı* su püskürtülerek verilir. Şimdi sadece çeliğe *tav vermek* gerekti (TS, s. 2155).

Yine söz konusu yazı dillerinin ikisinde de aktif olarak kullanılan *eğlemek* fiili genellikle benzer anlamda kullanılmaktadır. Ancak Türkiye Türkçesinde bu fiilin çatı eki türü olan *eğlenmek* fiili çatı ekinin verdiği oyalanmak manasından başka 1) neşeli, hoşça vakit geçirmek; 2) bir kimsenin herhangi bir kusuru veya

zayıf noktası ile alay etmek gibi manalarda da kullanımı Türkmen Türkçesindeki sadece oyalanmak manasıyla yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Bize göre Türkmen okuyucusu tarafından Türkiye Türkçesindeki *eğlenmek* fiilinin yukarıda gösterilen manaları yanlış kavranabilir. Meselâ:

Dostuñı *egleme* nepden galmasın,

Düşmanıñ saklama sırrıñ bilmesin (Atasözü – TDS, s. 791). -

- Dostunu *eğleme* kârdan kalmasın,

Düşmanın oyalama sırrın bilmesin.

Ol onuñ bilen gürleşip, ep-esli *eglendi* (A. Govşudov. Saylanan Eserler – TDS, s. 791). - O onunla konuşup epeyce *oyalandı*.

Beni işler *eğledi* de vaktinde yetişemedim (TS, s. 677).

Aklıma ne kadar kötü şeyler hücum ederse o kadar *eğleniyorum* (S.F. Abasıyanık – TS, s. 678).

Başka bir yalancı eşdeğerlik ise *irkilmek* ve *tisginmek/tiksinmek* fiillerinin manalarında ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *irkilmek* fiilinin manasında Türkmen Türkçesinde *tisginmek* fiili kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesindeki *irkilmek* fiili ise uyuklamak, pinekleme manasını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinin *tiksinmek* fiilinin ifade ettiği manada ise Türkmen Türkçesinde *yigrenmek* fiili kullanılmaktadır. Meselâ:

Mıralı zındanda otur, ol daña golay *irkildi* (“Mıralı ve Soltansöyün”, 1994, s.43).

Annagılı yabınıñ üstünde edil *irkilyän* yalı iranıp, obanıñ içinden geçip baryar (A. Durdiyev. Saylanan Eserler – TDS, s.343). –Annakulu atın üzerinde sanki *uyukluyormuş* gibi sallanıp köyün içinden geçmekte.

Erboğa *irkildi* ve sandalyeden kalkmak istedi (Ahmet B. Ercilasun. 2BA. Beden Beyin Akımı, 2006, s. 69).

Aktaş’ın Cumhuriyet gazetesine dün verdiği röportajı okuyunca *irkildim* (“Milliyet” gazetesi, 13 Ocak 2007, s.22).

Ne zaman yolda bir hana rastlasam *irkilirim* (F. N. Çamlıbel – TTS, s.470).

Ol *tisgindi* ve egnine atılgı çargadına dolandı (“Ovadan” dergisi – TDS, s.650). – O *irkildi* ve omzuna atılı şalına dolandı.

Evin kapısından çıkar çıkmaz kendimden *tiksinerek* sokaklardayım (S. F. Abasıyanık – TS, s.2223-2224).

Gısganmak/kıskanmak fiili de söz konusu yazı dillerinde kısmen yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Çünkü Türkmen Türkçesinin *gısganmak* fiili sadece cimrice davranmak, cimrilik etmek manasını ifade ederek kullanılmaktadır. Buna karşın Türkiye Türkçesinde *kıskanmak* fiilinin ifade ettiği manalarının

hepsi de Türkmen Türkçesinde *gısganmak* fiilinin anlattığı manadan farklıdır ve bu manaları *gabanmak*, *gabancañlık etmek*, *göriplik etmek*, *bahullik etmek*, *köp görmek*, *dözmezçilik etmek* gibi değişik fiillerle karşılanmaktadır. Meselâ:

Bay malını bahıl *gısganar* (Atasözü – TDS, s.230). – Zengin malını hasetçi *kıskanır*.

Şunça baylıkları bilen yine *gısgandıların mı?* (B. Kerbabayev. Aygıtlı ädim – TDS, s.230). - Bu kadar zenginlikleriyle yine *cimrilik ettiler mi?*

Mühür gözlüm seni elden

Sakinırım, *kıskanırım* (Aşık Alı İzzet Özkan – TS, s.1306).

İyi insanlar kimsenin mutluluğunu *kıskanmazlar* (TS, s.1306).

Her Türk yurdunu *kıskanır* (TS, s. 1306).

Bayrağımı kem gözlerden *kıskanır* (TTS, s. 559).

Söz konusu yazı dillerinde yeni anlamındaki Arapça *فراط* tarif (Develioğlu 1993:1033) kelimesinden yapılmış olan *tarıp/tarif etmek* bileşik fiili de bu lehçelerde ifade ettiği manalarıyla yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Türkmen Türkçesinde bu bileşik fiil *ve -la/-le* eki ile yapılmış olan *tarıplamak* fiili birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, methetmek, sena etmek, övmek manasını ifade ederken, Türkiye Türkçesindeki *tarif etmek* fiili bir şeyin bulunduğu yeri, çevre ile ilgisini belirterek açıklamak, tanımlamak manasını anlatmaktadır. Türkmen Türkçesinde bu manada *salgı bermek* fiili kullanılmaktadır. Meselâ:

Bu toplantıdan nasıl bir gönül bulantısıyla çıktığımı *tarif edemem* (Y. K. Karaosmanoğlu – TS, s.2139).

Bu mektubunla beni ne kadar mutlu ettiğini *tarif edemem* (B. Felek – TTS, s.900).

Bütün oba Annagulınıñ cayını *tarıp edyärdi* (A. Durdıyev. Saylanan Eserler – TDS, s.639). – Bütün köy Annakulu'nun evini *methediyordu*.

Biz-ä sizi *tarıplap*, arşa çıkarandırırsı (“Tokmak” dergisi – TDS, s.639). – Biz sizi *överek* göklere çıkarmış bulunuyoruz.

Düyeliler olara ellerini uzadıp *salgı berdiler* (B. Kerbabayev. Aygıtlı ädim – TDS, s.577). – Develiler onlara ellerini uzatarak *tarif ettiler*.

Söz konusu yazı dillerinin ikisinde de işlek olan *yoklamak* fiili ifade ettiği anlamlarıyla yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. *Yok* kökünden yapılmış olan *yoklamak* fiili Türkiye Türkçesinde genellikle kontrol etmek, gözden geçirmek, incelemek, araştırmak manalarını ifade etmektedir. İlginç olan şey bu manaların Türkmen Türkçesinde *bar* kökünden yapılan *barlamak* fiiliyle ifade edilmesidir. Türkmen Türkçesinin *yoklamak* fiili ise 1) istemek, özlemek; 2) harcamak, kaybetmek; 3) öldürmek, yok etmek manalarını ifade ederek kullanılmaktadır. Meselâ:

Ahmet bey pazılarını elleriyle *yokluyor* (Ö. Seyfettin – TTS, s.1019).

Bengisu, kocasını birkaç defa *yoklamakla* Birlikte uyandırmadı; kendi kendine uyanmasını bekledi (Ahmet B. Ercilasun. 2BB. Beden Beyin Akımı, 2006, s. 183).

Ara sıra da birimizden biri yukarı çıkarak Sevim’i *yokluyordu* (R. N. Güntekin –TS, s.2457).

Kür Şad vaktin geldiğini hesaplamıştı. Arkadaşlarını adlarıyla çağırarak *yoklamaya* başladı:

- Binbaşı Böğü Alp!

- Buyur!

- Yüzbaşı Yamtar! (N. Atsız. Bozkurtların Ölümü, 1992, s. 432).

Aradan birki gün geçensoñ, muğallım kontrol işleri *barlap* getirdi (B. Annageldiyev. Garakelle, 1963, s. 19). – Aradan bir iki gün geçtikten sonra öğretmen kontrol işleri *yoklayp* getirdi.

Olar iñ soñunda şol sesi içerik girip *barlamak* kararına geldiler (B. Kerbabayev. Saylanan Eserler, 1992, s.179). – Onlar en sonunda o sesi içeriye girip *kontrol etmeye* karar verdiler.

-Siz Mıralını nadanlıkda ayıplap, özünüzi pähimdar sayyañız. Munı derhal *barlap* göräyeris (“Mıralı ve Soltansöyün”, 1994, s. 51). – Siz Mıralı’yı aptallıkla horlayıp, kendinizi akıllı sanıyorsunuz. Bunu hemen *tespit ederiz*. Yaşuular Cığalbeğin yanana gelip:

Gırat Göroğlı *yoklap* bir kişñedi (“Göroğlı” destanı – TDS, s.298). – Kırat Köroğlı’yu *özleyip* bir kişñedi.

Ol eline düşen 10 manadı bir yerde-hä *yoklapdır* (TDS, s. 298). – O eline geçen 10 manadı bir yerde *harcamış*.

Mırala görüp vezirler öz aralarında maslahat edişip, iñ soñunda onu *yoklamañ* küyüne düşüpdirlir (B. Kerbabayev. Saylanan Eserler, 1992, s. 315). - Hasetçi vezirler kendi aralarında istişare ederek en sonunda Mıralı’yı *öldürmeyi* kararlaştırmışlar.

Gızılhanı tutmalı ya-da *yoklamalı*. Men onu öz elim bilen *yokların!* (B. Kerbabayev. Aygıtlı ädim – TDS, s. 298). – Kızılhanı yakalamalı veya *öldürmeli*. Ben onu kendi ellerimle *öldürürüm*.

Görüldüğü gibi, Türkmen ve Türkiye Türkçesinin yapı bakımından ortak birçok fiili anlam alanlarının örtüşmemesi açısından yalancı eşdeğerlik oluşturmaktadır. Bu sebeple aynı dil ailesinde yer alan bu yazı dillerinin birine mensup olan veya bu dillerin birisini iyi bilen kişilerin bu tür ortak fiillerin manalarında yanlışlığa düşme olasılığı artmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında sadece yazı dillerine ait ortak fiilleri değil, bütün ortak sözcüklerin

benzer ve farklı anlamlarda nasıl kullanıldığının belirlenmesi, hem Türk yazı dillerinin eğitimi ve öğretimi, hem de Türk sözlükçülüğünün gelişimi açısından oldukça yararlı olacaktır.

Kısaltmalar:

ATS – *Arkadaş Türkçe Sözlük* (Püsküllüoğlu, Ali: 2004).

BTS – *Büyük Türkçe Sözlük* (Doğan, Mehmet: 1990).

ÖTS – *Örnekleleriyle Türkçe Sözlük* (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 1995).

TDS – *Türkmen Diliniñ Sözlüğü* (TSSR IA Neşiriyatı: 1962).

TETTL – *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* (Tietze, Andreas: 2002).

TS – *Türkçe Sözlük* (Türk Dil Kurumu Yayınları: 1998).

TTS – *Temel Türkçe Sözlük* (Demiray, Kemal: 1982).

KAYNAKLAR

DEMİRAY, Kemal(1982), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınları.

DEVELİOĞLU, Ferit (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 11 Baskı. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

ERSOY, Fevzi (2007), *Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*, -“Türkbilig”, 2007/14, s.60-68.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (2006), *Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı:20, s. 21-35.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2004), *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

RESULOVA, A. (1995), *Akraba Diller ve “Yalancı Eş Değerler” Sorunu*, - “Türk Dili”, sayı:524, s. 916-924.

TARAMA SÖZLÜĞÜ (1996), VI, 2 Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

TİETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.

TÜRKÇE SÖZLÜK (1998), 9 Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

TÜRKİYE'DE HALK AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ (1993), X. Ankara: TDK Yayınları.

TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞÜ (1962), Aşgabat: TSSR IA Neşiriyatı.

UĞURLU, Mustafa, “*Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği*”, - “Bilig”, Bahar/2004, sayı 29, s.37-41.

YILDIRIM, Hüseyin, (2005), “*Türkmen Türkçesindeki Aldatıcı Kelimeler*”, - Gazi Üniversitesi I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. 11-13 Mayıs 2005 Ankara (Yayımlanmamış bildiri).

